

УДК 745.56/392.8(477)
УДК 392.51(477.86)+745.56(477.86)

Людмила ГЕРУС

«КОЛАЧ» У ВЕСІЛЬНОМУ ОБРЯДІ ПОКУТЯН КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПЛАСТИЧНЕ ВИРІШЕННЯ, СИМВОЛІКА, ФУНКЦІЇ

Висвітлюються особливості пластичного оформлення «ко-
лача» покутян; з'ясовується його символіка та функції у
весільному обряді; простежуються трансформації форми та
змістового наповнення цього обрядового хліба протягом
ХІХ — початку ХХІ ст. у зв'язку зі змінами світогляду та
соціально-економічними умовами буття.

Ключові слова: обрядовий хліб, «колач», форма, функція,
символіка.

© Л. ГЕРУС, 2017

«Колач» — широко вживаний обрядовий хліб
у святах календарного — Різдво, Новий
рік, Йордан (Водохрещтя), Великдень, Спас (Пре-
ображення Господнє) — та родинного циклу —
хрестини, весілля, похорон.

Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. прояви об-
рядового застосування хліба покутян фіксували наро-
дознавці, які вивчали духовну та матеріальну культу-
ру покутян, зокрема Оскар Кольберг [27], Леопольд
Вайгель [33], Ксаверій Мрочко [30], Адам Фішер
[26]. Відомості про обрядовий хліб містять записи ве-
сілля з Покуття Івана Волошинського [3], Олени Го-
лубичевої [6], Василя Равлюка [21], Миколи Гушу-
ла [7]. Народознавчі дослідження й, у тому числі на
Покутті, пошквалилися зі здобуттям Україною неза-
лежності. Зокрема, етнограф Михайло Паньків з
Івано-Франківська здійснив детальний опис покут-
ського весілля у селі Вербівцях Городенківського р-ну
[20]. Напрацювання дослідників, зважаючи на те, що
упродовж ХХ ст. традиційна культура зазнала зна-
чних трансформацій, є більше, аніж цінним джерелом
для інтерпретації обрядів та звичаїв покутян.

З кінця ХІХ ст. «колач» на Покутті, як і біль-
шість святкових хлібів у цьому та інших етнографіч-
них регіонах України, випікають зі здобного вчине-
ного тіста, приготованого з пшеничного борошна.

На Покутті «колач» має круглий обрис, зазвичай
у вигляді кола з невеликою діркою посередині, який
створять переплетені між собою та з'єднані кінцями у
коло валки — «пелюстки» тіста, переважно дві або
три. Часто, щоб отримати високий «колач», при фор-
муванні ці переплетені тістяні «кола» накладають одне
на друге. Часто їх ще скручують між собою: «Дві пе-
люстки раз, дві другий і третій раз. Три рази по дві.
То буде шість. То буде дуже файний колач».¹

Використовуються й інші способи пластичного ви-
рішення круглого «колача». На Буковинській Гу-
цульщині круглий «колач» виробляють з рівновели-
ких грудок тіста, які стулюють до купи².

«Колач» випікають у круглій, переважно металевій,
посудині. Наскрізний отвір у «колачі» отримують,
вставивши у його центр невеликий круглий
предмет — дерев'яну колодку або посудину, які не

¹ Записано Герус Л.М., 13.07.2016 р. в с. Городниця Горо-
денківського р-ну Івано-Франківської обл. від Юрійчук
Марії Павлівни, 1925 р. н.

² Записано Герус Л.М., 13.06.2008 р. в с. Конятин Пу-
тильського р-ну Чернівецької обл. від Синиці Євдокії
Іванівни, 1923 р. н.

дають дріжджовому тісту підходити до середини, коли воно «росте» та випікається.

В українській традиції, окрім круглого за зовнішньою конфігурацією «колача», відомий овальний, сплетений у пряму косу з чотирьох, п'яти і більше тістяних валків. Відзначимо, що кругла форма «колача» з діркою посередині характерна для традиційного весілля мешканців Покуття, Буковини, Гуцульщини, частини теренів Закарпаття, овальна форма калача поширена на Опіллі, частині волинських та подільських сіл.

Від форми цього печива, яка подібна до кола, очевидно, походить назва «колач» (калач — назва, поширена у східній частині України), що первісно було вмотивовано світоглядним контекстом та обрядовим значенням.

Переплетені та скручені валки тіста творять на поверхні «колача» рельєф з ритмічним розташуванням заглиблень й опуклостей, що надає пластичної виразності та є однією з типологічних ознак цього обрядового хліба.

Пластику «колача» довершують елементи з тіста — оздоби. Їх формують з того ж тіста, що й «колач», іноді трохи густішого, рідше з прісного, і накладають на «колач» перед випіканням. Пластичні елементи з тіста розміщують зверху на «колачі». Часто вживаним елементом, який накладають покутяни на «колач», є знак квітки, згорнутої зі смужки тіста. Тістяні знаки квітів деталізуються такими ж знаками листків овальної, ромбічної, гранчастої форми з рівними або зигзагуватими краями. Схожий на квітку елемент з тіста, який кладуть посередині «колача», називають «теренка»³. «Теренку» кладуть лише на весільний «колач». На Покутті «теренками» називають також обліпліні тістом прутики, які прикрашають кольоровими квітами та стрічками з паперу і вставляють у «колач».

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. пластичні елементи поверх «колача» виділяють харчовими барвниками — червоного, зеленого, жовтого кольору.

Порядок компоновання елементів з тіста зумовлюється формою калача. На кільцеподібних «колачах» використовується вінкоподібна композиція, в

Приготування «колача», с. Прутівка Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

якій пластичні елементи розташовані по колу, уподібнюючи, таким чином, «колач» до вінка. На суцільних «колачах» пластичні елементи укладають у дзеркально-симетричні композиції.

Пластичне вирішення з тіста на весільному «колачі» довершує викладений на його поверхні вінок з листя барвінку або аспарагусу⁴. «Тепер і шпарагус беруть, а раніше тільки барвінок брали»⁵. В окремих селах вінок прибирали живими або паперовими квітами з такими ж паперовими смужками — білими або різнокольоровими (с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.)⁶.

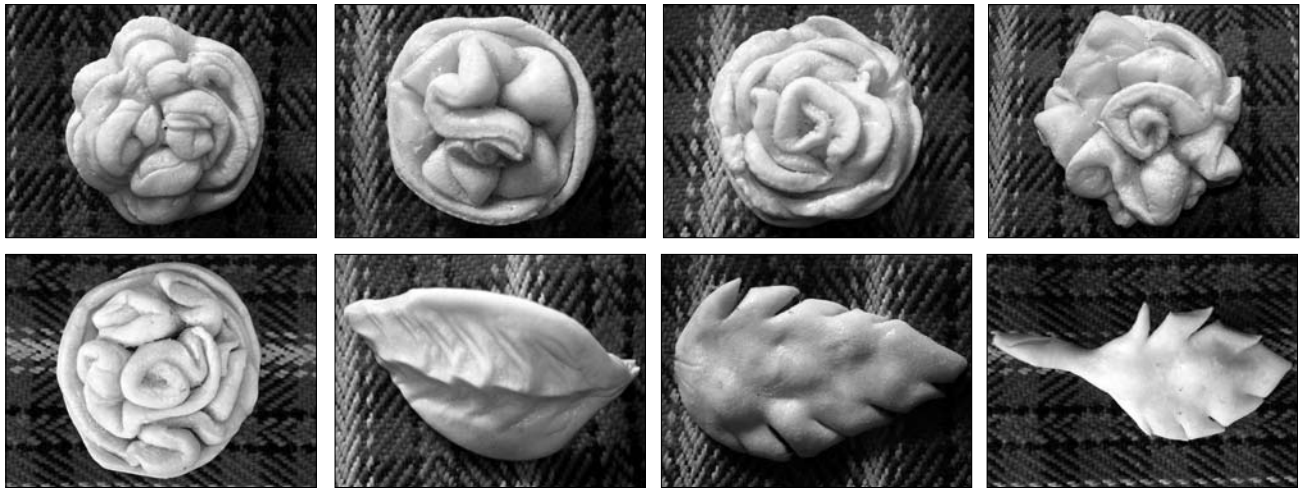
Особливим був «колач», з яким молодий йшов до молодої. На Покутті, щоб підкреслити значимість цього обрядового хліба, його перев'язували навхрест червоною волічкою, започочю або єдвабом (атла-

³ Записано Герус Л.М. 10.07.2014 р. в с. Лука Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Андрухович Анни Василівни, 1927 р. н.; Суховій Анастасії Петрівни, 1924 р. н.; Савчук Ганни Іванівни, 1956 р. н.; 12.07.2014 р. в с. Чортовець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Водяничук Анни Василівни, 1926 р. н.

⁴ Записано Герус Л.М. 10.07.2014 р. в с. Лука Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Суховій Анастасії Петрівни, 1924 р. н.; Савчук Ганни Іванівни, 1956 р. н.; 13.07.2016 р. в с. Городниця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Юрійчук Марії Павлівни, 1925 р. н.; Кучмей Дарії Дмитрівни, 1955 р. н.; Курилюк Ганни Василівни, 1964 р. н.

⁵ Записано Герус Л.М. 14.07.2016 р. в с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Регуша Василя Петровича, 1944 р. н.; Регуш Ганни Василівни, 1951 р. н.

⁶ Записано Герус Л.М. 14.07.2016 р. в с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Регуша Василя Петровича, 1944 р. н.; Регуш Ганни Василівни, 1951 р. н.; Бойко Марії Миколаївни 1940 р. н.

Слободян Євдокія. Оздоби «колача» з тіста, с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. 2014 р.

сом), запили в усіх чотирьох частинах «грейцери» (мідна австрійська стара монета, сота частина гюльдена) [3, с. 20] (с. Далешове Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.), прибирали позліткою [6, с. 186] (с. Іллінці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.), «позолочений на чотири частини і червоними нитками обмотаний (сей колач перший у піч саджається» (с. Орелець Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.) [21, с. 198]. У 1880-х рр. на Покутті цей «колач» називали «дивун», тридцятьма роками пізніше (у 1910-х рр.) — «колач видкий». Його назва відображує дію — «називається так, тому, що молода дивиться крізь нього, як їде вже до молодого» (с. Іллінці) [6, с. 186].

У «колачах», з якими запрошували гостей на весілля, крізь отвір просиливали білу хустину та зав'язували її кінці; для молодої та старшої дружки у двох «колачах», для дружок — в одному (носили у правій руці) [7, с. 431].

В окремих селах Покуття «колач», яким благословляли молодих на шлюб та зустрічали після церкви називали «коровайський колач». При відході гостей «коровайський колач» краяли на грінки, кожному грінку намащували медом, клали зверху другу і давали гостям, «щоб солодко було молодим» (с. Чортовець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл., с. Вільшаниця Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.)⁷.

⁷ Записано Герус Л.М. 11.07.14 в с. Вільшаниця Тисменицького р-ну. Івано-Франківської обл. від Петруняк Наталії Федорівни, 1940 р. н.; Петруняк Галини Юрївни, 1950 р. н.; Кушнір Ганни Іванівни, 1932 р. н.; 12.07. 14 в

Символіку «колача» виявляє його форма — коло, яке вважається символом сонця, нескінченності, вічності, довершеності, внутрішньої єдності [1, с. 12; 11, с. 271, 491]. Пластичні елементи зверху «колача» узгоджуються з їх ключовими осмисленнями, поглиблюючи його світоглядне сприйняття. Квітка — знак молодості, краси, ласки, веселості [15, с. 61].

Листя барвінку, яке є супутнім атрибутом «колача», використовується слов'янами як «постійний символ шлюбу» [15, с. 65]. У ширшому розумінні означає вічність, красу, життєстійкість; у вінку нареченої — незайманість, чесне дівування.

«Колач» є основним хлібом на весіллі покутян та фігурує у структурі цілого весільного обряду [28, s. 200; 29, s. 137; 6, с. 186].

Зазначимо, що «колач» як головне та спеціальне весільне печиво для певних обрядових дій, окрім Покуття, готували на Гуцульщині, частково Бойківщині, Буковині, Закарпатті [25, с. 220; 20, с. 12; 28, s. 200; 29, s. 137; 6, с. 186; 19, с. 171; 2, с. 219; 14, с. 480]. Це обрядове печиво готували на весілля у центральних та північних районах України, однак рідко використовували в обрядових діях.

У порівнянні зі спеціальним та головним хлібом українського весілля короваем, який, здебільшого, випікали колективно, визначеною кількістю жінок та з дотриманням звичаїв, «колач», зазвичай, пекла господиня дому, де відбувалося весілля, найчастіше мати нареченого/нареченої, або запрошена для приготування страв кухарка. Кухарка починала сіяти борошно,

с. Чортовець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Водячук Анни Василівни 1926 р. н.

приказуючи: «Благослови, Боже і Божая мати, В цій господі колачі зачинати» [16, с. 4] «Благослови Боже, благослови Боже, Отець і мати своєму дитяти Колачі зачинати, колачі зачинати» (с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.)⁸. Кухарці могли допомагати жінки із свого роду, в яких склалася добра доля та велось господарство. Випікали «колач» у четвер, напередодні «короваю» (день, у який плели вінки для молодих, прибирали «деревце», в окремих селах пекли хліб «коровай»).

На Покутті, Буковині та частково Гуцульщині випікали багато «колачів» — «кільканадцять, а часом і кількадесят» (с. Чортовець) [27, с. 259]; «колачів багато плели, цілу піч» (с. Острівець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.)⁹; «пекли, ... і до сорок, бо кожному (причетному до проведення весілля. — Л.Г) треба було дати» (с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.)¹⁰. У місцевостях Покуття, де роль головного весільного хліба виконував коровай, «колачі» випікали одночасно з короваем у меншій кількості: «два менші колачі і один малий колачик» (с. Жуків Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.) [27, с. 227].

«Колачі» використовувалися з певним, обумовленим весільним обрядом, наміром, що наповнювало дійство символічним змістом та підкреслювало значимість його, водночас, його репрезентативність та видовищність, зокрема при запрошенні гостей, зборі барвінку на вінки, прибиранні «деревця» («гільця»), благословенні молодих, взаємному даруванні між молодим і молодою, укладанні шлюбу, зустрічі молодих після шлюбу, вітанні та запрошенні на гостину, обдаруванні гостей, даруванні свекрусі/свекрові, теці/тестеві, світиліці.

Звичай запрошувати на весілля з «колачем» побутував й на інших теренах поширення «колача» у весільному обряді — Буковині, Східному Поділлі, частині Бойківщини та етнографічної Волині. У покутян та буковинців наречена/наречений, запрошуючи гостей, залишали в кожній оселі «колач» [30, с. 48—49; 20, с. 11; 24, с. 296; 10, с. 203], лише в оселі священика,

⁸ Записано Герус Л.М., 14.07.16 р. в с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Малоглови Орислави Дмитрівни, 1955 р. н.

⁹ Записано Герус Л.М. 15.07.16 р. в с. Острівець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Дронюк Ганни Іванівни, 1942 р. н.

¹⁰ Записано Герус Л.М., 10.07.2014 р. в с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. від Слободян Євдокії Михайлівни, 1939 р. н.

«Теренки», с. Острівець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. 2016 р.

Слободян Євдокія, с. Гарасимів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. 2014 р.

Солован Ірина, с. Долішне Залуччя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

Вінок на «колачеві». 1. Село Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р. Фото О. Федорчук. 2. Село Прутівка Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

дяка, батьтя та матки (осіб, які вінчають — тримають свічку під час шлюбної церемонії, матка також шие вінок) (сс. Ілліці, Орелець) [6, с. 182; 21, с. 198]. В окремих місцевостях після запрошення всіх гостей, зібравшись в умовленому місці, з жартами та сміхом «колачі», з якими ходили, дружки розривали та частували ними всіх зустрічних (с. Рожнів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.) [7, с. 432].

На Покутті, як і в окремих історико-етнографічних районах — Буковині, частково Бойківщині, Опілі, Східному Поділлі, «колач» використовували під час барвінкового обряду. Під барвінок у решето клали «колач» молодої, який вона потім, йдучи до шлюбу,

ховала за пазуху (с. Жуків Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.) [27, с. 230]. «На стіл, коли вінок плели клали три колачі і у верхній колач клали патичок. А на той патичок мотали червону нитку і та нитка мала довга бути, аби стала на вінок, аби її не доточувати» (с. Острівець)¹¹. На двох покладених один на одному «колачах» з «гускою» солі матка (жінка, що має вінчати молодих) зачинала шити вінок (с. Ілліці) [6, с. 182]. На це весільне печиво клали готовий вінок (сс. Чортовець, Далешове) [27, с. 252; 3, с. 10]. На тих етнографічних теренах, де «колач» функціонував у барвінковому обряді, цим хлібом благословляли наречену, накладаючи на голову вінок. На Покутті та Буковині перед увінчанням наречена схиляла голову на «колач» [21, с. 189; 13, с. 172].

На Покутті, як і на Гуцульщині, частині сіл Лемківщини та Закарпаття «колач» був атрибутивним доповненням весільного «деревця» («гільця») — верхка вічнозеленого дерева смереки, ялиці або фруктового дерева — черешні, вишні, встромленого всередину «колача» або розташованих один поверх другого «колача» і хліба, та прибраного ягодами калини, колосками збіжжя (овес, жито, пшениця), пташиним (курячим) пір'ям, духмяними травами (васильком), барвінком, квітами (гвоздика, щирець (амарант), айстра, майорці (цинія), кануфер (пижмо бальзамічне)), свіжими або засушеними, а також «трясунками» — пучками зигзагоподібно оформлених паперових стрічок (розміром 5—7 x 150—200 мм) [27, с. 229; 252; 3, с. 11; 6, с. 180; 18, с. 146; 7, с. 428]. Хліб, як і «колач», для «деревця» пекли умисно; їх віддавали музикам [3, с. 11].

У весільному обряді Покуття «колач» належить до взаємних дарів для молодят, які здійснювали їхні посланці. Ввечері напередодні вінчання через двох братів або парубків мати молодого відсилала молодій рантух, завинений у хустку (червону), та «колач», прибраний шовком, волічкою і вкладеним в його отвір пучком васильку. Отримавши дар, мати молодої дякувала посланцям та навзаєм давала для молодого вишиту молодою сорочку з пришитим біля шиї букетиком васильку, загорнуту у ту ж хустину, а також подібно оздоблений «колач» [27, с. 230—232]. Подекуди на Покутті молода пришивала до «вуцінків» сорочки випечений її матір'ю «колачик», три листки барвінку, три листки ва-

¹¹ Записано Герус Л.М., 15.07.16 р. в с. Острівець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Дронюк Ганни Іванівни, 1942 р. н.

сильку і три колоски жита (с. Далешове) [3, с. 13—14]. Ці атрибути в уявленні покутян наділялися певним змістом: «васильок, аби все йому (молодому. — Л. Г.) пахла, як васильок, барвінок, аби йому була мила, як квітка, колоски, аби їм було життя, а колачик, аби не жадали хліба» [3, с. 12]; з ними молодий одягав сорочку, йдучи до шлюбу. В іншому варіанті молода відсилала сорочку із загорнутими у неї кількома колосками жита (чи іншого збіжжя) та васильком разом з кількома «колачами», у які запихала гроші; молодий, отримавши дар, віддавав принесений «колач», додавши у нього свої гроші (Снятинський р-н) [30, с. 48—49]. Сорочку молода клала на «колач» вишивкою вверх. До коміра прикладала три колоски жита, часник, а в рукави — гроші («щоб у його руках завжди були гроші») [16, с. 25]. В окремих місцевостях Покуття наречений відсилав в дар молодій рантух («рантух, то є крамське, біле, тонке полотно, широке на лікоть, а довге на три метри, куплене за 2 кор.») [3, с. 20], складений у трикутник та навхрест перев'язаний червоною волічкою та «колач», перев'язаний червоною заполочтю навхрест та зі запхнутими в усіх чотирьох частинах монетами — «грайдцарами», коли йшов по молоду вже після шлюбу. Від молодого до молодої ці дари ніс його брат, у хаті молодої клав на стіл перед нею (с. Далешове) [3, с. 20]. В іншому, зафіксованому на Покутті варіанті обміну «колачами» при підході до дому молодої висилали «післів» (один жонатий, другий парубок — оба з-межи бояр) і давали їм «колач», який при випіканні першим у піч саджали, позолочений на чотири частини і червоними нитками обмотаний. «Післи» подавали цей «колач» молодій через стіл зі словами: «Просив пан молодий на колач». Молода давала «післам» свій «колач», вони пересилиювали через отвір у ньому хустину і, тримаючи хустину за кінці, тричі оббігали з «колачем» всіх бояр і віз; молодому проносили «колач» понад головою. Після цього віддавали «колач» молодому, кажучи: «Просила панна молода на колач». Він брав, тричі хрестився на всі чотири сторони світа, а за кожним разом, як перехрестився, здійснював «колач» проти себе вгору (с. Орелець) [21, с. 198]. На підході до хати молодої молодий вибирав з-межи своїх боярів двох парубків і давав їм на платину «колач дивун», позолочений позліткою та прибраний шовком або волічкою; вони обходили з тим «колачем» молодого на коні і фіру три рази, йшли до хати та передавали «колач», який ще називали «дивун», молодій зі словами: «Просив пан молодий

«Деревице», с. Долішне Залуччя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

панну молоду на колач»; молода клала «дивун» перед себе на стіл, бояри просили молоду, щоби вона віддала дар молодому так, як він їй дав; молода брала свій «дивун» з клинка з-під образів і давала їм, а «дивун» від молодого вішала на клинок (с. Іллінци) [6, с. 186—187]. «Колач», перев'язаний упліткою (стрічка для кіс) і заплхненими у нього срібними «шустками» (австрійські десять центів), та хусткою від молодого давав молодій староста, навзаєм отримував «колач» від молодої (с. Спас) [27, с. 306—307].

«Колач» був узвичаєним подарунком від запрошених на весілля гостей на Покутті, як і на Гуцульщині, спорадично — Східному Поділлі та Бойківщині: один «колач» або хліб, курку або кусок солонини приносила жінка, два хліба, кварту горілки — чоловік (с. Іллінци) [6, с. 183]; хто йде на весілля — несуть миску борошна, пару хлібів або «колачів», курку. «Колачі» несе чоловік», прийнявши від чоловіка «колачі», газда дякує та бажає: «... Дай Боже, аби сти були такі чесні та величні, як сей дар Божий» (с. Далешове) [3, с. 17]. З «колачами», зав'язаними

Благословення молодої «колачами», с. Підвисоке Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р. Фото О. Федорчук

Випроводження молодої до шлюбу, с. Ганьківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

у білу хустку один на одному, приходили кожен дружба та дружка (с. Рожнів) [7, с. 431].

Обрядово-звичаєве використання «колача» властиве весільному етапу благословення молодої/молодого — «просити прощі» та випроводження до шлюбу. У різних селах «проща» мала відмінності: батьки, як нема, опікун, сиділи на лаві, тримаючи на колінах новий кожух вовною наверх, пару «колачів» і «топку» солі; староста з молодою/молодим та усією родиною ставали перед ними і тричі просили «прощі»; батько і мати обоє разом брали «колачі» у руки і мовили: «Дарую тебе щастям та сим даром Божим, абис така була красна, як сей дар Божий, а здорова, як вода, а весела, як весна, а багата, як осінь»; молода цілувала батьків у руку, в коліно та в ногу, брала від них «колачі» з сіллю та йшла до воріт; батько, випередивши молоду, лив перед нею воду у воротах від стовпа до стовпа, забирав «колачі» та заносив їх до хати (с. Далешове) [3, с. 15—16]; два «колачі» з топкою солі

батьки дотуляли до голови молодого/молодої, які у той час стояли на колінах перед ними (с. Городниця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.) [27, с. 265]; молодий/молода вклякали на «околіт» (сніп) житній (мусить бути жито жате), поверх нього верета, на ній подушка, клонили голову на «колачі», що стояли перед деревцем на столі (с. Орелець) [21, с. 189—190]; робили хлібом над молодою/молодим, які уклякли, знак хреста, торкаючись чола, грудей, лівого та правого рамена (с. Спас) [27, с. 289—290]. Подібно використовували «колачі» при благословенні від'їзду молодої з дому до молодого [27, с. 262, 267, 283].

На теренах Покуття, Гуцульщини, спорадично у селах Закарпаття та Опілля, виходячи з дому до вінчання, наречені разом з весільними гостями проходили під «аркою», яку утворювали батьки або інші родичі, стоячи біля воріт і високо тримаючи в руках «колачі» [8, с. 190; 18, с. 150; 27, с. 266; 17, с. 212; 22, с. 127]. Подібно «колач», який клали на хустку, підіймали за чотири її роги батьки або інші родичі молодої на порозі для того, щоб попід нього пройшли молодий зі своїми гостями, коли йшли після шлюбу за молодою (сс. Чортовець, Городниця, Спас) [27, с. 261, 266, 306—307].

На Покутті була традиція брати з собою «колачі» до церкви: староста несе три «колачі» на парастас, який відправляють за померлих родичів перед ритуалом шлюбу (с. Жуків) [27, с. 233—234].

Після шлюбу біля церкви молоді ділилися «колачиком»: молодий розламував на дві частини «колачик», який у переддень шлюбу молода пришила до його сорочки, однією частиною пригощав молоду, другу з'їдав сам (с. Далешове) [3, с. 12, 16]. В іншому варіанті молоді розламували на дві половини кожен свій «колачик», який мали при шлюбі за пазухою; однією частиною навзаєм частувалися, іншу залишали — молодий для розділення між родичами молодої, молода — для розділення між родичами молодого (сс. Жуків, Чортовець) [27, с. 227, 235, 257]. «Колачі», які до церкви беруть, в нас колись називали «Молодим лупатися». По кусочку лупають, ну кожному, хто є під церков, то роздають по кусочку» (с. Гарасимів)¹².

Покутському весіллю властивий звичай з «колачем» зустрічати звінчаних молодих, зокрема це стверджують слова пісні: «Вийди, нене, против мене Із

¹² Записано Герус Л.М., 10.07.2014 р. в с. Гарасимів Тлумачького р-ну Івано-Франківської обл. від Слободян Євдокії Михайлівни, 1939 р. н.

крутими колачами, із добрими гадочками» [6, с. 185]. Мати молодої тримала два «колачі», зазвичай торкалась ними схиленої голови доньки, благословляла її: «Будь чесна і справедлива, як дар Божий»; після цього передавала «колачі» їй, а молода обходила стіл за рухом сонця і клала їх перед собою [7, с. 439]. Мати нареченої також пригощала звінчаних молодят окрайцем «колача» з медом, цей звичай поширений на Гуцульщині, подекуди на Бойківщині [5, с. 128].

На Покутті у день весілля здійснювали обмін «колачами» між родинами наречених під час зустрічі молодого та його весільних гостей у домі молодої: молодий давав «колач» батькові або матері молодої [3, с. 20]; свашка молодого та мати молодої обмінювалися парою «колачів» [27, с. 239]. Такий звичай побутував в окремих селах етнографічної Волині, Східного Поділля, на теренах Закарпаття [31, с. 52; 9, с. 71].

Наречена чекала нареченого, сидячи за столом зі схиленою на «колач» головою та, коли він заходив, дивилася на нього крізь отвір «колача» (сс. Далешове, Жуків, Чортовець, Городниця) [27, с. 239, 261, 266; 3, с. 20].

На Покутті «колач» або його частину гості отримували під час обдаровування молодят — «повниці» (обдаровування (грішми) молодят родиною, на взамін гості отримували «букатку» (шматок) накраяного «колача») [6, с. 185; 21, с. 194, 196]. «І то діти дуже чекали батьків з вісіле, коли вони принесуть той колач, вмочений у мід» (с. Чернятин)¹³.

Переважно два «колачі» разом з приданим молода брала з собою, вибираючись у дім молодого; ними вона обмінювалася зі свекрухою [20, с. 44; 7, с. 452]; молода давала два «колачі» батькам молодого [3, с. 27]. Така традиція була характерною також для весільної обрядовості гуцулів, буковинців, мешканців сіл Закарпаття, частини теренів Поділля та Опілля [24, с. 327; 32, с. 343; 12, с. 148; 13, с. 176]. На Покутті перед від'їздом до молодого молода ставала на фірі, брала «дивун» («колач», який отримала взамін від молодого) і дивилася через нього на всі чотири сторони світу та хрестилася ним [6, с. 190; 21, с. 205]. На Покутті та Буковині молода, сідаючи у віз, дивилася крізь дірку «колача» на чотири сторони світу [26, с. 103].

¹³ Записано Герус Л.М., 14.07.16 р. в с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Малоглови Орислави Дмитрівни, 1955 р. н.

Зустріч молодої після шлюбу, с. Орелець Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

На Покутті двома «колачами» і топкою солі зустрічали молодих у домі молодого; дотулялися хлібом та сіллю до їхніх схилених голів, після цього молода брала хліб та сіль і клала до своєї скрині (сс. Городниця, Ясенів Пільний Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.) [27, с. 268, 284].

«Колач» функціонував в обрядових діях пов'язування молодої хустиною. Зокрема, у деяких селах Покуття, а також Поділля, Гуцульщини знімали вінок з голови молодої і клали на «колач», причому у покутян після очепин молодича дарувала своїм батькам два «колачі» [27, с. 252, 263; 4, с. 384]. Четвертого дня рано складали жінки рантух, що вчора молода була ним покрита, так, як перемітку, і завивали молоду, — але у коморі, не в хаті. Відтак уводили її в хату й садили з молодим за стіл. Перед ними клали полумисок з медом, а другий — з накрайним «колачем», що першим був усаджений в піч. Молодий умочував «колач» у мед та пригощав молоду і цілувався з нею. Так само молода умочувала «колач» у мед і давала молодому, й знов цілувалися. Потім молодий та молода пригощали усіх гостей, навіть малих дітей медом з «колачем» і цілувалися (с. Орелець) [21, с. 214]. Після виводу у церкві молодий на гостині в присутності «батьтя» краєв «дивун» та роздавав кожному по гріночці, а свашки співали: «Ой батьтьо, батьтьо, батьтьо наш, Розкрій калачик на всіх нас, Тай по маленькій гріночці, щоби стало найменшій дитиночці» (с. Іллінці) [6, с. 192]. Після того, як «молоду забрали з дому до молодого, на другий день йшли туди свашки і там різали колачі, а молода пригощала ними присутніх — «давала сні-

данок». Тепер вже так не роблять, все по-іншому» (с. Глушків)¹⁴.

У покутян зранку після весілля молода, за звичаєм, брала «колач» і йшла до криниці по воду [27, s. 244].

Своєрідним є покутський звичай «друщини», «плесати дружку»: під час гостини дружка забиралася на стіл, витанцьовувала і крутила в руках великий «колач», а бояри та дружба намагалися підстрибнути і вихопити в неї печиво [3, с. 24; 27, s. 242]. Це дійство супроводжувала пісня: «Дружечко моя, не гніваймося, Твій колач, мій колач — поміняймося. Твій колач, мій колач — поміняймося» (с. Чернятин)¹⁵. Після цього дружка обмінювалася «колачем» з дружбою або ділила «колач» між дружбою та боярами.

Після «виводу» у церкві та пов'язування голови молодої, ввечері, у домі молодої влаштували гостину — «сьмінини» (с. Далешове), на яку молоді та гості з дому молодого йшли з парою «колачів» [3, с. 33].

Таким чином, у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. обрядові дії з хлібом у народному, зазвичай сільському середовищі, виконувалися за традицією та сприймалися як ефектне театралізоване видовище. Зазначимо, що вже у 1872 р. у передмові до третього тому праці «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край» «стосовно обрядів, звичаїв, повір'їв» Павло Чубинський писав: «У теперішній час, коли у народ уже увійшло багато нових прийомів життя і понять, старовина ця втрачає свою легальну повсюдну й незмінну силу. ... Всі ці ознаки можуть існувати ще довго, навіть й при більшому розвитку народу, складаючи поетичну обстановку його життя, дорогоцінність старовини, яку заповіли пращури, але ніяк ні строгий закон, який вбиває свободу думки і волі» [23, с. І].

Протягом ХХ ст., й особливо другої половини ХХ ст., коли укладання шлюбу у церкві було офіційно заборонено, весільний обряд поступово скорочувався, зменшувалось у ньому й використання «колача». Проте на початку ХХІ ст. «колач» залишився головним обрядовим хлібом на весіллі покутян: ним благословляють молодих на шлюб, він є атрибутивною основою «деревця» тощо. На початку ХХІ ст.

на Покутті посилюється тенденція до якомога повнішого відтворення автентичного весілля, впродовж якого використання «колача» є багатим та різноманітним за змістовим та емоційним наповненням.

У ході весільного обряду покутян «колач» є маркером найважливіших стрижнів «ритуального переходу», при цьому його символіка відповідно змінюється на зумовлених обрядом етапах — взаємини до одруження, поєднання у шлюбі, шлюбна пара, подружжя (їх подальша доля та нащадки), — ритуально позначаючи ступені «переходу» та поступового наділення молодих ознаками нового соціального статусу.

«Колач» є атрибутом весільного обряду, через дії з яким візуалізуються наміри шлюбу: забезпечення та розподіл між молодою парою їх нової, спільної долі, досягнення любові, сімейного благополуччя та добробуту, продовження роду.

Символіку «колача» виявляє його пластичне оформлення: плетена, схожа до дівочої коси, кільцеподібна форма «колача», що пов'язується з іншими предметами — атрибутами весілля — вінком, перснем тощо.

Символіка «колача» реалізується у його ритуальному використанні. Його функціонування у весільному обряді співвідноситься з осмисленням хліба, як символа достатку.

Кожна дія стверджується, узаконюється через обмін хлібами. «Колач» є необхідним атрибутом при зустрічі та запрошенні гостей, одним з обов'язкових дарів, який приносять гості.

Впродовж покутського весілля обрядові дії з «колачем» виражають символіку шлюбу, що, передусім, виражається через поняття парності: двома покладеними один на одного «колачами» благословляють молодих; у два покладені один на другий «колачі» вставляють «деревце»; по два «колачі» разом з іншими речами (перемітка або рантух, червона хустка, чоботи — для молодої, сорочка — для молодого) напередодні вінчання наречені посилають в дар один одному; по два «колачі» приносили гості; двома «колачами» мати зустрічала молодих після вінчання; два «колачі» разом з вином брала молода, вирушаючи у дім чоловіка.

Символіку шлюбу, очевидно, виражають колоподібні рухи з «колачем», які часто поєднуються зі спогляданням молодою/молодим крізь отвір «колача».

¹⁴ Записано Герус Л.М., 14.07.16 р. в с. Глушків Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Бойко Марії Миколаївни, 1940 р. н.

¹⁵ Записано Герус Л.М. 14.07.16 р. в с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. від Малоєлови Орислави Дмитрівни, 1955 р. н.

«Колач» є знаком поріднення двох родів, що виявляється при контактах їхніх посланців: з «колачем» запрошують гостей; обмінюються подарунками, зустрічають молодих біля дому після вінчання, молодий приходить у дім молодої, молода — у дім молодого тощо.

Звичай обміну «колачами» між родами наречених у весільному обряді покутян простежується на різних його етапах, що символізує шлюб, поріднення, узаконення певних дій, взаємну згоду, врешті, вияв шани, щирості. Батьки молодих або їхні представники обмінювалися на знак згоди, іноді обмін та дії угоди так і називалися «на згоду» або «на слово» (перед шлюбом) (с. Чортовець) [27, с. 253, 255]. Діями з «колачем» регламентували стосунки в родині: при запрошенні гостей на весілля молодий заходив до хати молодої й передавав їй «дедеві» (татові) «колач», який той клав на сволюку, а після гостини повертав молодому, відтоді молодий називав родичів молодої «дедем» і «ненев» (с. Іллінці) [6, с. 182].

Обрядовий акт розламування «колача» після шлюбу у церкві символізує доконаність результату, зміну соціально-родинних взаємин, а його розподіл серед учасників весілля — причетність до долі молодят членів обох поріднених родів.

«Колач» у весільній обрядовості покутян фігурує як символічний атрибут у діях, що спрямовані на досягнення молодою родиною добробуту. Наприкінці весілля, після завішування «деревця» на фруктове дерево, що росте в саду, один з пари «колачів», у які було вставлене «деревце», молода з молодим розривають і швидко ділять кожен свою частину між гостями, а ті швидко з'їдають одержаний шматок «колача». Вважається, що так скоро новоствореній родині удасться стати заможними¹⁶.

«Колач» є атрибутом весільного обряду, через дії з яким візуалізуються наміри шлюбу: забезпечення та розподіл між молодою парою їх нової, спільної долі, досягнення любові, сімейного благополуччя та добробуту, продовження роду. Хліб використовується зі сіллю, що внаслідок поєднання властивих кожному з цих атрибутів смислів у їх спільному функціонуванні посилює символіку гостинності, згоди, добрих намірів, благополуччя, добробуту.

¹⁶ Записано Герус Л.М., 10.07.2014 р. в с. Гарасимів Тлумачького р-ну Івано-Франківської обл. від Слободяні Євдокії Михайлівни, 1939 р. н.

«Колачі», с. Долішне Залуччя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 2015 р.

1. Белова О. Круг / О. Белова // Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5-ти т. / ред. Н. Толстой. — Москва, 2004. — Т. 3. — 698 с.
2. Букатчук Н. Весільні пісні, звичаї та обряди в селі Кобаках на Косівщині / Н. Букатчук // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків. Збірник наукових праць. — Київ, 2002. — С. 218—220.
3. Волошинський І. Весіле в Делешеві, Городенського повіту / І. Волошинський // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1919. — Т. XIX—XX. — С. 2—34.
4. Гавришук А.П. Подільське весілля на Дністрі (20-ті роки XX ст.) / А.П. Гавришук // Подільська старовина. Збірник наукових праць / відп. ред. В.А. Косаківський. — Вінниця, 1993. — С. 377—389.
5. Главацька Л. Весільна обрядовість Східної Бойківщини 30—60-х років XX століття / Л. Главацька // Джерела до української етнології: матеріали польових досліджень / відп. ред. П.М. Федака. — Київ, 2011. — Вип. 1. — С. 119—130.
6. Голубовичева О. Весіле в селі Ілинцях, Снятинського повіту / О. Голубовичева // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1919. — Т. XIX—XX. — С. 177—193.
7. Гушул М.В. Покутське весілля. 1968 / М.В. Гушул // Весілля : у 2-х кн. — Київ, 1970. — Кн. 2. — С. 426—463.
8. Жаткович Ю. Весілля / Ю. Жаткович // Карпатика. Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII—XX ст. — Ужгород, 1999. — С. 186—194.
9. Іванков Б.. Весільний обряд у селі Дністровому / Борис Іванков, Надія Охрименко // Літопис Борщівщини. — 1994. — Вип. 6. — С. 70—72.
10. Казимірь Е.П. Изъ свадебныхъ и родинныхъ обычаевъ Хотинскаго уезда Бессарабской губернии /

- Е.П. Казиміръ // Этнографическое обозрение. — 1907. — Кн. LXXII—LXXIII. — С. 200—208.
11. Керлот Х. Словарь символов / Х. Керлот. — Москва, 1994. — 598 с.
  12. Коваль-Фучило І. Сучасний стан побутування весільного обряду на Закарпатті / І. Коваль-Фучило // Весільна обрядовість у часі і просторі. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2010. — С. 143—151.
  13. Кожоляно Г. Характерні риси буковинського весілля кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. (на прикладі Хотинщини та Заставнівщини) / Г. Кожоляно // Весільна обрядовість у часі і просторі. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2010. — С. 163—183
  14. Козарищукъ М. Изъ Буковинскихъ Карпатскихъ горъ. Обзорины, заводины, свадьба, пропой, смены / М. Козарищукъ // Наука. — Вена, 1899. — С. 356—661.
  15. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / Микола Костомаров. — Київ, 1994. — 384 с.
  16. Кубійович Г. Благослови, мати, під віночок стати / Ганна Кубійович. — Городенка, 2014. — 56 с.
  17. Ленъо Т. Весільна обрядовість бойків Закарпаття. Передвесільний етап (за матеріалами експедицій та рукописних джерел) / Таїса Ленъо // Весільна обрядовість у часі і просторі. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». — Одеса, 2010. — С. 203—216.
  18. Митрак А. Свадебный обрядъ въ Угорской Руси / А. Митрак // Живая Старина. — 1891. — Вып. III. — С. 137—156.
  19. Нагірняк І. Гуцульське весілля в Буковинських Карпатах / І. Нагірняк // Історія Гуцульщини / за ред. М. Домашевського. — Чикаго ; Львів, 1995. — Т. 1. — С. 168—197. — (Вид. 2-ге, доп.).
  20. Паньків М. Весілля у селі Вербівцях на Городенківщині / М. Паньків. — Івано-Франківськ, 2000. — 108 с.
  21. Равлюк В. Весілля в селі Орельці Снятинського повіту на Станіславівщині / В. Равлюк // Весілля : у 2-х кн. — Київ, 1970. — Кн. 2. — С. 183—214.
  22. Симоненко І.Ф. Свадебные обряды в Закарпатской области / И.Ф. Симоненко // Советская этнография. — 1964. — № 4. — С. 125—141.
  23. Чубинскій П. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-русскій край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. Юго-Западный отдѣлъ / П. Чубинскій — Санкт-Петербургъ, 1872. — Т. III: Народный дневникъ. — 486 с.
  24. Яківчук А.Ф. Весілля в селах Горошівці і Чорний Потік Заставнівського району Чернівецької області / А.Ф. Яківчук // Весілля : у 2-х кн. — Київ, 1970. — Кн. 2. — С. 294—332.
  25. Ярошинська Є. Весільні обичаї буковинсько-руського народу в наддністрянських околицях / Є. Ярошинська // Весілля : у 2-х кн. — Київ, 1970. — Кн. 2. — С. 215—231.
  26. Fischer A. Rusini. Zarys etnografji Rusi / Adam Fischer. — Lwów ; Warszawa ; Kraków, 1928. — 192 s.
  27. Kolberg O. Dzieła wszystkie / O. Kolberg. — Wrocław ; Poznań, 1962. — Т. 29: Pokucie. — Cz. I. — 358 s.
  28. Kolberg O. Lud. Jego zwyczaje, sposob życia, mowa, podania, przysłowia, obrzedy, gusła, zabawy, piesni, muzyka i tańce / O. Kolberg. — Kraków, 1880. — 212 s.
  29. Kolberg O. Dzieła wszystkie / O. Kolberg. — Wrocław ; Poznań, 1964. — Т. 44: Gory i Podgorze. — Cz. I. — 236 s.
  30. Mroczko K. Śniatyńszczyzna. Przyczynek do etnografii krajowej / K. Mroczko. — Lwów, 1897. — Cz. I. — 83 s.
  31. Popowski B. Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego w Zalewańszczyźnie / B. Popowski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1882. — Т. VI. — Dział III. — S. 30—158.
  32. Schneider J. Z kraju Huculów / J. Schneider // Lud. — 1899. — Т. V. — S. 336—345.
  33. Wajgiel L. Rys miasta Kolomyi / Leopold Wajgiel. — Kolomya, 1877. — 114 s.

Lюдмила Герус

«KOLACH» IN THE WEDDING RITUAL OF POKUTTIANS AT THE LATE XIX — EARLY XXI CENTURY: PLASTIC SOLUTION, SYMBOLIC, FUNCTIONS

The peculiarities of plastic design of pokuttian's «kolach» are highlighted in the article; it's symbolic and functions in the wedding ritual are ascertained; the transformation of form and content of this ritual bread during XIX — beginning of XXI century due to changes of the world-view and social-economy conditions of existence are traced.

Keywords: ritual bread, «kolach», form, function, symbolic.

Людмила Герус

«КОЛАЧ» В СВАДЕБНОМ ОБРЯДЕ ПОКУТЬЯН КОНЦА ХІХ — НАЧАЛА ХХІ ВЕКА: ПЛАСТИЧЕСКОЕ РЕШЕНИЕ, СИМВОЛИКА, ФУНКЦИИ

В статье освещаются особенности пластического оформления «колача» покутьян; выясняется его символика и функции в свадебном обряде; прослеживается трансформации формы и смыслового наполнения этого обрядового хлеба на протяжении ХІХ — начала ХХІ века в связи с изменениями мировоззрения и социально-экономических условий бытия.

Ключевые слова: обрядовый хлеб, «колач», форма, функция, символика.